

مقایسه ویژه‌گی‌های
مکتب خراسانی و عراقی
 در شعر فرخی و انوری

مقایسه ویژه‌گی‌های مکتب خراسانی و عراقی

لینا روحی نایب خلیل

۱۳۹۸ هـ ش

Comparison of the Specialities
 of Iraqi and Khurasani School
 of Thought in Poems of
 Anwari and Farokhi

Author: Lina Rohi Naeb Khill

ISBN 978-9936-645-42-4

2019

۱۳۹۸ هـ ش

لینا روحی نایب خلیل

جمهوری اسلامی افغانستان
اکادمی علوم
معاونیت علوم بشری
مرکز زبان ها و ادبیات
انستیتوت زبان و ادب دری

مقایسه ویژه گی های
مکتب خراسانی و عراقی
در اشعار فرخی و انوری

شناسنامه کتاب:

نام کتاب: مقایسه ویژه گی های مکتب خراسانی و عراقی
در اشعار فرخی و انوری

مؤلف: معاون محقق لینا روحی نایب خیل

ادیتور: سرمحقق میرزا محمد روستایار

مهتمم: محقق علی احمد جعفری

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

سال چاپ: ۱۳۹۸ ه.ش

مطبعه: مطبعه صنعتی چهاردهی

تیراژ: ۵۰۰ جلد

ISBN: 978-9936-645-42-4

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

عنوان	صفحه
نظر استاد رهنما.....	أ.....
تقریظ.....	ه.....
تقریظ.....	ز.....
مقدمه.....	۱.....

فصل اول

مروری بر گذشتهٔ موضوع.....	۵.....
----------------------------	--------

فصل دوم

عوامل ایجاد مکتب‌ها و سبک‌های ادبی در ادوار مختلف.....	۹.....
الف) سبک‌ها و مکتب‌های ادبیات فارسی دری.....	۹.....
تعریف سبک.....	۱۰.....
مکتب فلسفی مشأ:.....	۱۵.....
دورهٔ اول ادبی.....	۲۰.....
دورهٔ دوم ادبی.....	۲۳.....
دورهٔ سوم ادبی.....	۲۶.....
دورهٔ چهارم ادبی.....	۳۱.....
دورهٔ پنجم ادبی:.....	۳۴.....
دوره‌های شعر فارسی دری.....	۳۷.....
مکتب خراسانی.....	۳۷.....
مکتب حد اوسط یا بینابین.....	۴۰.....
مکتب عراقی.....	۴۱.....
مکتب وقوع یا واسوخت.....	۴۳.....

- مکتب هندی ۴۴
- مشخصات مکتب هندی ۴۵
- مکتب دوره ادبیات معاصر ۴۹
- ب- بررسی تفاوت ها بین سبک و مکتب (خراسانی و عراقی) ۵۰

فصل سوم

- ویژه گی های مکتب خراسانی و نماینده گان معروف آن ۵۷
- ویژه گی های مکتب خراسانی ۶۰
- الف) نماینده گان معروف مکتب خراسانی ۶۶
- رودکی سمرقندی ۶۶
- عنصری بلخی ۷۳
- فرخی سیستانی ۷۸
- منوچهری دامغانی ۸۵
- ب) ویژه گی های محتوایی در شعر فرخی ۹۱
- ج- ویژه گی های زبانی در شعر فرخی ۱۱۱

فصل چهارم

- ویژه گی های مکتب عراقی و سراینده گان معروف آن ۱۲۱
- الف) سرآینده گان معروف مکتب عراقی ۱۲۱
- ویژه گی های مکتب عراقی ۱۲۴
- انوری ابیوردی ۱۲۹
- ظهیر الدین فاریابی ۱۳۴
- شیخ فرید الدین عطار ۱۳۸
- افصح المتکلمین شیخ سعدی ۱۴۴
- خواجه حافظ شیرازی ۱۵۰
- ب) ویژه گی های محتوایی در شعر انوری ۱۵۶

ج) ویژه گی های زبانی در شعر انوری ۱۶۷

فصل پنجم

وجوه تشابه و تباین در شعر فرخی و انوری از نظر سبک و روش .. ۱۷۹

الف) وجوه تشابه ۱۷۹

ب) وجوه تباین ۱۸۷

نتیجه ۱۹۵

پیشنهادها ۱۹۹

منابع ۲۰۱

نظر استاد رهنما

بسیاری از دست اندرکاران مسایل و موضوعات ادبی فرهنگی و کاربرد و اصطلاح معروف سبک و مکتب و ویژه گی های هنری هر کدام، آگاهی دارند و می دانند که: سبک طرز و روش ویژه یک شاعر و نویسنده را در سرایش شعر و نگارش داشته های نثری اش گویند که درک و احساس خود را مطابق قریحه و استعداد خاص خویش بیان می کند، یعنی سبک مربوط به شخص میشود، یا به عبارۀ دیگر سبک نوعی از ادارک فردی و شخص در جهان شعر و ادبیات است که ویژه گیهای اصلی اثر، را، چه منظوم باشد، یا منشور، مشخص می سازد.

مکتب روش و طریق گروهی از سخنوران، دانشمندان و نگارشگران می باشد که در شیوه و اسلوب شعر سرایی و نویسنده گی، دیدگاه ها مشابه و نظریات مشترک در یکدوره مشخص و معین دارند.

هر چند روی این موضوع قبلا کار های صورت گرفته؛ اما این نوشته ها بسنده و کامل در بارۀ سبک و مکتب، ویژه گی های آن دو مقایسه و مقارنۀ نمائیده گان کلام هر دو طرز و سلوب به گونه کافئ و حلال مشکلات نبوده اند. در بسیاری موارد برخی از بین سبک و مکتب فرقی نمی گذارند.

روی همین منظور انستیتوت زبان و ادب، مرکز زبان ها و ادبیات معاونیت علوم بشری اکادمی علوم افغانستان پروژه علمی، پژوهشی «مقایسه ویژه های مکتب خراسانی و عراقی در شعر فرخی و انوری» به عهدۀ محترم لینا روحی نایب خیل گذاشت وی رسالۀ مذکور را، در یک مقدمه، پنج فصل، نتیجه

مقایسه ویژه گی های مکتب خراسانی و ....

پیشنهادات و منابع و مآخذ مؤفقانه به انجام رساند در فصل نخست با نولیناً گذشته موضوع را به بررسی گرفته است.

در فصل دوم نویسنده عوامل ایجاد مکتب ها و سبک های ادبی را، در ادوار مختلف زمانی مورد بحث تحلیل و بررسی قرار داده تعریف های مناسب از هر دو اصطلاح نموده، همچنان دوره های اولی و تفاوت های بین سبک و مکتب طور مفصل بیان کرده است.

در فصل سوم ویژه گی های مکتب خراسانی و نماینده گان معروف این مکتب را با خصوصیت های محتوایی و زبانی مورد بحث و تحلیل قرار داده و در ابعاد گوناگون وضاحت داده است.

در فصل چهارم ویژه گی های مکتب عراقی و سراینده گان و نویسنده گان معروفی این مکتب را به معرفی گرفته خصوصیات شعر فرخی و انوری ویژه گی های متحوایی زبانی هر یک با نمونه های از پرداخته های ایشان را توزیع تشریح کرده است.

فصل پنجم هم اختصاص دارد به تحلیل و بررسی وجوه تشابه و تباین شعر فرخی و انوری که نمونه های ارائه شده از کلام هر یک خواننده را، در روشنی قرار داده و زوایایی تاریک موضوع را، به تلاش خود نور بخشیده است. در پایان رساله هم لینا خانم با نگارش نتیجه پژوهش، پیشنهاد های سازنده و استفاده از منابع و مآخذ معتبر به وجاهت اثر افزوده است.

با نظر داشت نکات بالا قابل یادمانی می دانم:

-محترمه لینا روحی در اكمال این پروژه زحمات زیادی را متقبل گردیده و همواره مشکلاتش را با من منحيث استاد رهنما در میان گذاشته موفقانه از عهده به در آمده است.

-بانو لینا در جریان پژوهش تسلسل منطقی و باریکه های میتودیک بین جملات، پروگرام ها و مسایل موضوعات را، مطمع نظر گرفته است.

- خانم لینا در جریان پژوهش های علمی، تحقیقی و تحلیلی را، رعایت کرده و پیروزمندانه عملیۀ تحقیق را، سپری کرده است.

-طرز و شیوه نگارش رساله ساده، سلیس و روان بوده، سبک نثر نگاری معاصر در کتابش جلوه دارد.

- موضوع از مبرمت کامل برخوردار بوده و تحلیل و تدقیق محقق هم مستند و متدل می باشند.

- منابع استفاده شده از اعتبار کامل برخوردار بوده و اثر هم در ساحه تحقیقات علمی یک دست آورد شمرده میشود من کار این خانم زحمت کش را به دیده قدر می نگریم و بسنده و مثبت ارزیابی نموده، ترفیع او را، از رتبه علمی معاون محقق به رتبه علمی محقق به مقامات مربوط پیشنهاد میدارم؛ همچنان موفقیت های بیشتر لینا جان را، از بارگاه ایزدلایزال خواهان و چاپ رساله اش را، هم خالی از فایده نمی دانم.

با احترام

سرمحقق شاه محمد مصلح

تقریظ

بالاثر مکتوب نمبر ۴۳/۹۲ مؤرخ ۱۳۹۶/۷/۳ معاونیت محترم علوم بشری نگاشته می شود:

من اثر علمی معاون محقق لینا روحی نایب خیل را که تحت «مقایسه ویژه گی های مکتب خراسانی و عراقی در شعر فرخی و انوری» نوشته، خواندم، البته پیش از این که در باره این رساله علمی چیزی بنویسم، لازم میدانم، بگویم که مأمّن و کشور عزیز ما افغانستان شعرا و نویسندگان نامدار اعم از زنان و مردان چون- شهید بلخی، عنصری بلخی، ابوشکور بلخی، رابعه دقیقی بلخی، منوچهر دامغانی، مخفی بدخشی، محجوبه هروی، ظهیر الدین فاریابی، کسایب مروزی، عایشه درانی، ناصر خسرو قبادیانی، سنایی غزنوی، مولوی جلال الدین بلخی، فرخی سیستانی، انوری ابیوردی و امثال از این ها را در آغوش خویش چنان پرورانیده که امروز موجب افتخار و مباهات در جهان ادب و دانش محسوب می گردند. این ستاره گان درخشان در زمانه های مختلف چون صفاریان، سامانیان، سلجوقیان، غزنویان، غوریان، تیموریان می زیستند و به نحوی از انحاء در عهد خویش روتق شعر و شاعری را گسترش دادند و به آفرینش های مختلف ادبی نایل آمده اند. که هریک از ایشان دارای سبک مختلف بوده و بنابر داشتن سبک شان به مکتب های به خصوص ادبی منسوب می کردند، لهذا مطالعه کلام شان در ادبیات فارسی دری یکی از موضوعات مهم بوده، روی این ملحوظ بانو لینا روحی نایب خیل در مورد مقایسه کلام دو ابر مرد، یعنی فرخی سیستانی و انوری تحقیق را انجام داده است که در بدو امر به پس

مقایسه ویژه‌گی‌های مکتب خراسانی و ....

منظر موضوع مراجعه نموده اند و بالترتیب مقدمه کار خویش را از تعاریف مختلف سبک ادبی آغازگر شده است چون سبک در واقع ذهن شاعر و نویسنده بوده، لهذا شناخت آن در آثار ادبی شاعر و نویسنده سودمند پنداشته می شود و با شناخت سبک میتوان مکتب های ادبی را شناخت.

و نامبرده برای این که مکتب خراسانی و عراقی را از هم تفکیک کرده باشد. ابتدا به شرح و ایضاح سبک پرداخته است که کار شان اندرین زمینه علمی و پژوهشی می نماید. همین گونه عوامل ایجاد سبک ها و مکتب های ادبی را در ادوار مختلف به صورت مفصل شرح داده است. همچنان چیزی دیگری که در این رساله پژوهش گردیده است، ویژه گی های مکتب خراسانی و نماینده گان معروف این مکتب با خصوصیات محتوایی و زبانی آن به صورت دقیق شرح یافته است، موازی با آن ویژه گیهای مکتب عراقی و نویسنده گان معروف آن مانند انوری، خاقانی، نظامی گنجوی، شیخ عطار، مولانا، سعدی- حافظ و امثال اینها به معرفی گرفته شده است که نمایانگر زحمتکشی زیاد موصوف بوده میتواند. ایشان پس از مقایسه، دریافت های خویش را در اخیر که ناشی از وجوه تشابه و تباین شعر فرخی و انوری بوده به صورت تحلیلی بیان داشته است که بر دقت و ژرف اندیشی نویسنده دلالت می کند و در فرجام موضوع را با نتیجه گیری و پیشنهاد های مفید تقدیم داشته، بناً من با نوشتن این رساله علمی-تحقیقی معاون محقق لینا روحی نایب خیل را مستحق ترفیع به رتبه علمی محقق میدانم و توفیقات مزید شان را از بارگاه ایزد متعال آرزو می نمایم.

والسلام

سرمحقق شریف الله شریف

تقریظ

ادبیات پارسی دری از آوان پیدایش تا امروز پله‌ها، فراز و نشیب‌ها و مراحل گوناگون تحول، تکامل و شکوفایی را پیموده‌است. در این گستره از زمانه‌های آغازین تا امروز، نویسندگان، دانشمندان، پژوهشگران و سراینده‌گان بسیاری قلم فرسایی کرده و چه در شعر و چه در نثر، آثار ارزشمندی را به جامعه فرهنگی، علمی و ادبی ما ارزانی داشته‌اند. هرچند، با توجه به کلیت ساختاری جامعه زبانی ما، این آثار از همسانی‌ها و همگونی‌های زیادی برخوردار می‌باشند، ولی از دید شیوه پردازش و نگارش، با همدیگر ناهمگون و متفاوت می‌نمایند. این تفاوت‌ها و تباین‌ها در شیوه سرایش و نگارش که از چشم‌انداز درونمایه و ساختار آثار و نیز نگرش‌های فکری و محیطی و طرز کاربرد عناصر زبانی و ادبی ویژه هر شاعر و نگارنده سرچشمه می‌گیرد، در نهایت منجر به شکل‌گیری مکتب‌ها و سبک‌های گوناگون، در گستره سخن‌سرایی و بستر پژوهش‌های ادبی شد.

بررسی‌های علمی پیرامون سبک و سبک‌شناسی یکی از شاخه‌های مهم ادبیات‌شناسی می‌باشد. در راستای بحث پیرامون مکتب‌ها و سبک‌های گوناگون در شعر و نثر پارسی دری، هرچند پژوهشگران در گذشته با دسته‌بندی‌های مختلف گام برداشته‌اند، مکتب‌های گوناگون ادبی از قبیل: خراسانی، عراقی، هندی و... را از ابعاد مختلف مورد بررسی و واکاوی قرار داده و ویژگی‌های ساختاری، زبانی، ادبی و فکری آنها را روشن ساخته‌اند، اما در راستای مقایسه ویژه‌گی‌های دو مکتب مهم ادبی ما (مکتب

مقایسه ویژه‌گی‌های مکتب خراسانی و ....

خراسانی و عراقی) به ویژه مقایسهٔ مختصات سبکی دو سراینده و چهرهٔ نامدار ادب دری فرخی و انوری، کاری در خور توجه صورت نگرفته است.

از آنجایی که فرخی و انوری هر دو از جملهٔ سخنوران پیشتاز ادب دری و نماینده‌گان برجستهٔ مکتب خراسانی و عراقی به شمار می‌روند و کار روی ویژه‌گی‌های ساختاری، فکری، ادبی و زبانی اندوخته‌های شعری شان، منجر به تشخیص جایگاه آنها در گسترهٔ پر بار ادب دری و در فرجام زمینه-ساز مقایسهٔ علمی و عملی این دو مکتب مهم ادبی می‌گردد، بنابراین مقایسهٔ شعر آنها از دید ویژه‌گی‌های سبکی کاری است در خور توجه. برای انجام یافتن این مقایسه، آنستیتوت زبان و ادب دری مرکز زبان‌ها و ادبیات اکادمی علوم جمهوری اسلامی افغانستان، به محترمه معاون محقق لینا روحی نایب خیل وظیفه سپرد، تا جهت ترفیع به رتبهٔ محقق، به این کار مهم بپردازد. نامبرده بعد از تلاش‌ها و پژوهش‌های پیگیر و تحمل زحمات قابل تقدیر، سرانجام به نوشتن کتابی به نام "مقایسهٔ ویژه‌گی مکتب خراسانی و عراقی در شعر فرخی و انوری" توفیق یافت. این اثر، علاوه بر مقدمه، شامل پنج فصل به ترتیب زیر می‌باشد:

فصل اول: مروری بر گذشتهٔ موضوع.

فصل دوم: عوامل ایجاد مکتب‌ها و سبک‌های ادبی در ادوار مختلف

فصل سوم: ویژه‌گی‌های مکتب خراسانی و نماینده‌گان معروف آن

فصل چهارم: ویژه‌گی‌های مکتب عراقی و سراینده‌گان معروف آن

فصل پنجم: وجوه تشابه و تباین در شعر فرخی و انوری از نظر سبک و روش.

در فرجام، نتیجه‌گیری، پیشنهادها، مآخذ و منابع آمده است.

قابل یادآوری است، هر یکی از فصل‌های پنجگانه این اثر تحقیقی، با عناوین فرعی آراسته می‌باشد که با عنوان‌های اصلی اثر، پیوند محتوایی و مضمونی داشته و در اتمام و اِکمال کل موضوع مؤثر اند.

با توجه به آنچه گفته آمدیم، اثر تحقیقی محترمه معاون محقق لیناروحی نایب خیل از ویژه‌گی‌های زیر برخوردار است:

- ۱- انتخاب و تسجیل موضوع از مبرمیت برخوردار بوده و محقق با توجه به مفردات از قبل تعیین شده به خوبی به آن پرداخته است.
- ۲- اثر نویسنده از دید روش نگارش دارای مزیت خوب بوده و تسلسل منطقی در آن رعایت گردیده است.
- ۳- مزایای تحقیق خوب و معیاری در آن دیده می‌شود.
- ۴- در انجام این تحقیق از مآخذ و مراجع معتبر استفاده شده است.

بنابراین می‌توان گفت، این اثر خانم لینا برای ترفیع به رتبه محقق، مناسب و موافق می‌باشد؛ در ضمن چاپ آنرا جهت استفاده محصلان و دانش-آموزان عرصه ادبیات‌شناسی مفید می‌دانم. در پایان، موقّیت‌های مزید نویسنده را در راستای انجام کارهای پژوهشی بیشتر در عرصه‌های ادبی از بارگاه خداوند بزرگ و توانا آرزومندم.

با احترام

معاون سرمحقق خادم‌احمد حقیقی

مقدمه

بدون شک افغانستان عزیز؛ یعنی آریانای قدیم و با شکوه و باتمدن های بزرگ و داشته های افتخارآمیز و با قدامت تاریخی چندین هزار ساله خویش توانسته نسبت به دیگر حوزه های تمدن جهان، چشمگیر و مبارزتر جلوه نماید، خوشبختانه درایت و فراست، فرهنگ پروری، دانش ورزی، در وجود تک-تک باشندگان این سرزمین هنر پرور به مشاهده میرسد.

با افتخار میتوان گفت که ما در سر زمین ادب دوست خود شاهد ظهور صد ها شاعر، نویسنده، ادیب، مؤرخ، عالم و دانشمند در تمامی عرصه های علوم که پیشینان در راستای شناسایی این اشخاص به ویژه شاعران و ادباء تاریخ نگاران ادبی و محققین، پژوهش های علمی متنوع را انجام داده اند؛ ولی بازهم لازم می افتد؛ تا تحقیقات بیشتری را باید در حوزه ادبیات دری انجام داد؛ زیرا در قلمرو ادبیات مسایل متعددی نهفته است که تا هنوز مورد تحقیق و پژوهش قرار نگرفته اند. یکی از این مباحث سبک شناسی است که با تاریخ ادبیات رابطه مستقیم و تنگاتنگ دارد؛ زیرا در هر دوره ادبی از لحاظ دوره تاریخی ظهور تعداد کثیری از شاعران دارنده سبک را نمی توان نادیده گرفت. واضح است که محتوای شعری و سبک های مشخص یک شاعر متأثر از اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه است.

از طرف دیگر از نظر روانشناسان، تشخیص هر سبک متأثر از عصر شاعرو شکل گیری آن، اثر پذیر از وضع روانی، اخلاقی و اجتماعی شاعر نیز بوده میتواند. باید گفت که جهت تحقیق هر چه بیشتر برای دانستن سبک

مقایسه ویژه گی های مکتب خراسانی و ....

یک شاعر لازم است با داشته ها و آثار همان شاعر آشنایی حاصل کنیم و حال و وضعیت شاعر را به بررسی بگیریم. از همه مهمتر باید زبان شاعر را دانست؛ زیرا سبک شناسی پلی است میان زبان شناسی و تاریخ ادبیات.

طوری که می دانیم، در مورد سبک شناسی کارهای صورت گرفته است؛ مگر در کشور ما اثری که مشخصاً زیر عنوان مقایسه آفریده های فرخی سیستانی و انوری ایبوردی از نگاه سبک و روش که بتواند نیازهای علاقه مندان را مرفوع سازد، کاری انجام نشده است. از اینرو در رساله کنونی روی همین مسایل بحث صورت خواهد گرفت.

یادآور باید شد که بنده هم کوشیده ام؛ تا در جهت توضیح، تشریح، مقایسه و همچنان تفکیک پرداخته ها از نظر سبک و روش بین آثار فرخی و انوری تا جایی که ممکن و میسر بود، به وجه احسن انجام دهم. از همین رو از کتب و مآخذ معتبر قابل دسترس و تمسک به روش کتابخانه یی و تحلیلی استفاده به عمل آورده ام؛ بنا به ضرورت، لزوم دید و پلان دورنمایی انستیتوت زبان و ادب دری مرکز زبان ها و ادبیات اکادمی علوم افغانستان در مورد سبک شناسی، انستیتوت یاد شده، پروژه علمی - تحقیقی «مقایسه ویژه گی های مکتب خراسانی و عراقی در شعر «فرخی و انوری» را به عهده من گذاشت و من هم با علاقه مندی زیاد پذیرفتم. رساله علمی - تحقیقی حاضر دربرگیرنده یک مقدمه، پنج فصل، همراه با نتیجه گیری، پیشنهاد ها و فهرست منابع و مآخذ می باشد.

فصل اول - حسب معمول نخستین فصل کتاب شامل پیشینه موضوع است؛ یعنی کار هایی که در این رابطه قبلاً از جانب دانشمندان و

پژوهشگران صورت گرفته و یا اشاره هایی ضمنی بی که در برخی منابع و مدارک رفته است.

فصل دوم - در این فصل بحث هایی در مورد عوامل ریشه یابی ایجاد مکتب ها و سبک های ادبی در ادوار مختلف صورت گرفته است؛ همچنان از نخستین مکاتب ادبی کلاسیک گرفته تا چهار سبک معروف ادبی به توضیح و تحلیل گرفته شده اند. در پهلوی این مسایل بحث مهم دیگری نیز در این بخش مطرح گردیده تا بدانیم که چه موضوعاتی سبک ادبی را از مکتب ادبی مجزا می سازد.

فصل سوم - معرفی شاعران به عنوان نخستین سراینده گان مکتب خراسانی در این فصل به بررسی گرفته شده و در جزئیات روی ویژه گی ها و مشخصات محتوایی و زبانی اشعار فرخی سیستانی پژوهش به عمل آمده است؛ همچنان از لحاظ کاربرد واژه ها، موضوع و محتوای شعر، کاربرد کلمات نامأنوس همراه با نمونه هایی از شعر فرخی به تحلیل گرفته شده اند.

فصل چهارم - چون موضوع رساله علمی - تحقیقی را مقایسه شیوه اشعار فرخی و انوری تشکیل می دهد. بناء همانند فصل سوم در این جا نیز نخستین سراینده گان معروف مکتب عراقی با نمونه های شعری شان به خصوص از ویژه گی های محتوایی و زبانی اشعار انوری ایبوردی سخن به میان آمده؛ تا با این روش خوبتر به بحث مقایسه بی بین سروده های هردو شاعر آشنا شویم.

فصل پنجم - این فصل هدف کلی کار رساله حاضر را مشخص می کند و بحث روی وجوه تشابه و تباین در شعر فرخی و انوری از نظر سبک

مقایسه ویژه‌گی‌های مکتب خراسانی و ....

و روش مطرح است؛ همچنان از لحاظ اینکه محتوا، کاربرد واژه‌ها، طرز دید و تفکر و حالات زنده‌گی هر دو شاعر تا کدام حد مشابه و مغایر است و وجوه تباین و تشابه در هر دو سبک شعری به بیان آمده است.

در اخیر باید گفت: این رساله علمی- پژوهشی به رهنمایی محترم سرمحقق شاه محمد مصلح به پایه اکمال رسیده که در جریان نگارش با من از هیچ نوع همکاری دریغ نورزیده و از وی بی نهایت سپاسگزارم، امیدوارم پروژه حاضرمنحیث آغازین گام، در راستای شناخت سبک و مکتب و برابرگزاری روش سخن با دو تن از گوینده گان پیش کسوت هر دو طرز، برای علاقه مندان و پژوهشگران مثمر واقع شود.